

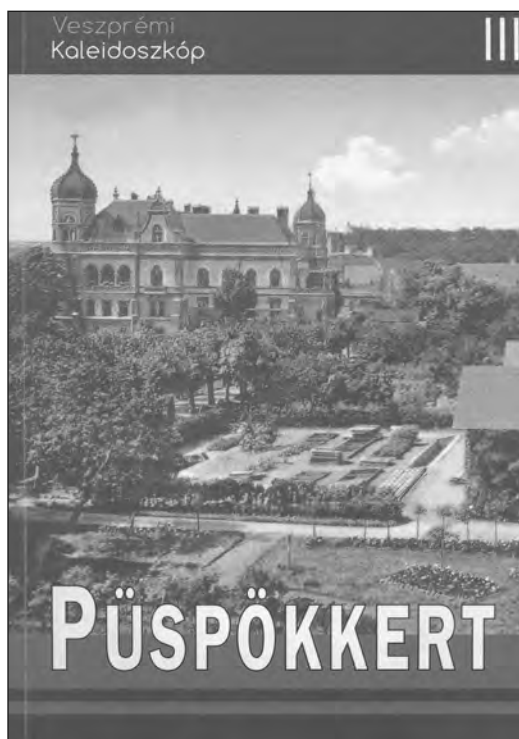
KÖNYVSZEMLE

Püspökkert / írta és szerk. Márkusné Vörös Hajnalka. – Veszprém, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (Veszprémi Kaleidoszkóp 3.) 2015. – 240 p. A Püspökkert Veszprém központi városrészén, a Vásárállás szomszédságában terült el. A park és a mellette kiépített major a 20. század elejére fokozatosan nyílt meg a veszprémiak számára. A Püspökkert a szórakozni vágyó veszprémi polgárok örömeire a város felőli részén fogadta be az ország első vasbeton szerkezetű színházát is. A kertet bezáró városrész az Alsóvárosi temető szomszédságában adott helyt az árva gyerekek megmentésére szolgáló árvaház – a későbbi gyermekkorház – épületének.

Az értékes, tudományos igényű helytörténeti kiadvány hét fejezetben mutatja be a Püspökkert történetét: Belső Püspökkert, Korona Szálló, Színház, Komakút és környéke, Kálvária domb és környéke, Külső Püspökkert, Gyermekmenhely (utóbb Gyermekkorház).

A kert létrehozója a török pusztítások utáni újjáépítések kezdeményezője Padányi Biró Márton veszprémi püspök volt. Padányi városrendezési törekvései a város szakrális központját képező vár és templomainak a középkori városrész – a Kálvária dombon elterülő – Szent Miklós szeggel való összekapcsolására irányultak. A kert főbejárata a Jóságkormányzóság épületének déli kapuja volt. A Püspökkert gyümölcsfák és egzotikus növények termesztésére, megismertetésére és sétaútként egyaránt szolgált. A parkrész eredeti kialakítása a labirintussal, a díszkertet átszelő sétaúttal a 20. század közepéig érintetlen maradt. A Belső Püspökkert környezete az 1860-as évektől állandóan változott.

1860-ra az Angolkisasszonyok Intézete, 1886–1887-ben az egykori Sóház helyén a Megyeháza épülettömbje, 1901-től a Postapalota, majd Hornig Károly püspöksége alatt az új jóságkormányzósági hivatal (a mai megyei könyvtár) épült fel. A Belső Püspökkert északkeleti sarkában állt az ugyancsak a Padányi Biró Márton kezdeményezésén alapján épült Püspöki fogadó, a Korona Szálló elődje. A Korona 1920-ra a város legelőkelőbb vendéglátóhelye, városi és egyesületi rendezvények színhelye lett. A szállóhoz és étteremhez kapcsolódó önálló városi színház 1926-tól hirdette Petőfi Sándor Színházként előadásait. Az egykori jóságkormányzósági hivatal épületével átellenben elterülő – ma Komakút tér – a város pereméhez tartozott. A Komakút tér mesélő háza az egykori Nap Vendéglő, ma színházterem. A Belső- és Külső-Püspökkert között elterülő Kálvária-dombon állt – a ma már csak alapjait őrző – Szent Miklós-templom. A templom körül Padányi püspök megrendelésére kálváriát alakítottak ki. A város jelentős szakrális helye volt a domb; nagy egyházi

ünnepek alkalmával ide vezettek a Székesegyházból a körmenetek. Veszprémben, a királynék városában 1901-ben a Püspökkertben – az egykori főispáni lak előtti impozáns dísztéren – avatták fel Erzsébet királyné mellszobrát.

A Külső-Püspökkert a Kálváriadombtól a gyermekmenhelyig húzódtott. A Püspökkert ezen részén kapott helyet a szérűskert és a veteményeskert. Ezen a területen kaptak lakást a cselédek, a földművesek, továbbá a püspöki gazdaságot irányító gazdatisztek is.

A könyv hét fejezetét végigtanulmányozva megállapítható, hogy a Püspökkert a történelem sodrában minden időben Veszprém kultúrnegyede volt: a 18. és a 19. században, amikor a botanika ismerete az alapműveltség része volt, az egzotikus

növényritkaságokat is reprezentáló díszkert és növényház a művelt városlakók kedvelt sétahelye lett. A két világháború közötti időszakban a díszparkon kívül vendéglők, kaszinó, mozi, színházterem várta a szórakozni vágyó veszprémieket, a bálozókat, a civil szervezetek rendezvényeinek látogatóit. A Püspökkert területén a Laczkó Dezső által alapított múzeum előtti téren működött korcsolyapálya, ugyancsak ebben a városrészben – a Pázmándi utcában állt – a város legkedveltebb bordélyháza is.

1945 után a Püspökkert parkjait áttervezték, épületeit államosították, vagy lebontták. Megváltoztatták a terek, a vendéglők neveit. Így lett például a Megyeháza előtti tér Lenin tér, az egykori Korona szállóból Bakony szálló. A kültéri szobrok közül egy időre eltávolították az Erzsébet-szobrot (helyette Tanácsköztársasági Emlékművet emeltek). Hasonló sorsra jutott Laczkó Dezső szobra is. Lenin 1959-ben kapott szobrot az egykori Püspökkert területén. 1949-től 1961-ig terjedő időszak beruházásai közé tartozott a Nehézipari Egyetem kiépítése az egykori Püspökmajor helyén. (Érdekes megemlíteni, hogy Rott Nándor püspök az 1930-as években a Külső-Püspökkert területére tervezte a nagyszeminárium épületét is.) 1945 után az árvaház épületében gyermekkórház kapott helyet, s kórházi gyermekosztályként funkcionált 1995-ig. 1990 után a szocialista eszmerendszerhez kötődő

utca és térneveket ismét átkeresztelték, az Erzsébet- és a Laczkó-szobrot visszaállították, a Lenin-szobor helyén 2008-tól a közadakozással emelt Bruszniai-emlékmű, Melocco Miklós alkotása áll. Az ezredfordulót követő években az egykori Püspök-kert területén található épületek többségét felújították, a színházkert kőkerítését újjáépítették. Egyedül a Gyermekkórház vár gazdára mintegy 20 év óta. Márkusné, a Veszprémi Kaleidoszkóp című könyvsorozat harmadik kötetében a város mindenkorai kulturális negyedének történetét gazdag kultúrtörténeti, és helytörténeti forrásanyag alapján korabeli képanyag, további térképek, tervrajzok, reklámok stb. segítségével mutatja be. A különös érzékkel válogatott családi fotókat nézegetve, a sétáló emberek öltözködési kultúráját követve megállapíthatja az olvasó, hogy a szabadtéri színházzal és játszóterekkel átalakított kert sétatér jellege az 1950-es, '60-as években is megmaradt.

A szerző szembetűnő törekvése, hogy az olvasó figyelmét lekösse, gondolkodásra, további kutatásra készítse: a fejezetek zárásaként feladatokat is meghatároz, búvárkodásra serkent. A mellékletekben áttekintést kaphatunk a levéltári forrásokról. A gazdag irodalomjegyzéket, képjegyzék-, hely- és névmutató követi.

Márkusné Vörös Hajnalka a „Püspökkert” című újabb várostörténeti értékmentő könyvével mind a helyi közösség, mind a tudományos közgondolkodás számára értékes, befogadható „mélyfúrást” végzett. Ez a könyvsorozat nem hiányozhat a városuk története iránt érdeklődő veszprémiek könyvespolcáról. Veszprém város olvasóközössége várja a Veszprémi Kaleidoszkóp következő kötetét.

MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA

* * *

A Jeruzsálemhegyi Baráti Kör huszonöt éve. / írta és szerk. Horváth Éva – Veszprém, Jeruzsálemhegyi Baráti Kör, 2015. – 137 p. + DVD melléklet. Egy ízig-vérig lokálpatrióta könyvet tartok a kezemben, mely 137 oldalon fogja össze Veszprém város jeruzsálemhegyi városrészének lakóit, hasonló érdeklődési körű embereit. Huszonöt év elkötelezett munkája kellett ahhoz, hogy ez a tartalmas kiadvány megszülethessen. Ez pedig a megyeszékhely kulturális, társadalmi és társasági életében kikerülhetetlen érdemeket szerzett Jeruzsálemhegyi Baráti Kör tevékenységének érdeme.

Mindjárt a kötet elején Porga Gyula, polgármester is erre hívja fel a figyelmet. Köszöntőjében az egykori Veszprémi Jeruzsálemhegyi Petőfi Kör szellemi örököseként számon tartott egyesületet a hagyományok méltó folytatójának tekinti. Dr. Vándorfi Győző, a szervezet alapításának ötletgazdája, első és tiszteletbeli elnöke levelében jó érzéssel gratulál kezdeményezésének gyümölcsöző folytatásá-

hoz. V. dr. Fodor Zsuzsa történeti összefoglalójában, korabeli fényképekkel illusztrálva, részletesen ír az 1949-ben megszüntetett előd, az egykori társaskör céljáról, tagságáról, tisztségviselőiről, alapszabályáról, tevékenységéről, mely szilárd alapot adott a városrész lokálpatrióta hagyományainak. Az elmúlt huszonöt évet röviden bemutató, a „Népgyűléstől az elnökváltáson át napjainkig” tartó szerzői összefoglalóból pedig megtudhatjuk, hogy minden egy iskolai tanévzáróval kezdődött 1990-ben.

Az egyesület hagyományokat megőrző és újakat teremtő törekvéséről bőséggel, mintegy 96 oldalon keresztül tájékozódhatunk a kötetben. A március 15-ei megemlékezések, a nőnap rendezvények, a húsvéti locsolások, majálisok, bállok, a családi és gyerektáborok, nyárbúcsúztatók, a karácsonyi ünnepekre való készülődés stb. az évkörhöz kapcsolódó rendszeres közösség építő, összetartást erősítő eseményei az egyesületnek. A Jeruzsálemhegyi estéket, a parképítést, Endrődi Sándor emlékének ápolását, a jótékonyági akciókat, a téravatást, kőhídatavatást, a veszprémi viseletet, a kiállításokat, valamint a városi ünnepeket és elismeréseket bemutató fejezetek mind azt sugallják, hogy lakóhelyük iránti felelős elkötelezettséggel működik a baráti kör. Milyen jó, hogy Nagy Árpádné, Németh Józsefné, Szöllősi Mihályné és Kaposvári János megörökítette a programokat, így a kötet szerzőjének könnyű volt dokumentálni a színes, változatos eseményeket.

Kedves Olvasó! Felhívom szíves figyelmét, hogy kiemelt értéket képvisel a Függelék. Tizenkilenc oldalnyi terjedelemben olyan névjegyzékeket közöl a kötet, melyek a helytörténettel vagy családtörténettel foglalkozó kutatóknak, lokálpatriótáknak minden bizonnyal adattári kincsesbánya lesz. A Jeruzsálemhegyi Baráti Kör megalakulását támogatók, részvételi szándékukat jelzők 1990-ben, a Jeruzsálemhegyi Baráti Kör tagjai 2015. január 1-jén, az egyesület tisztségviselői és választmányának tagjai 1992-től 2016-ig, emléklappal és plakettel megköszöntött külső segítők és támogatók, a Zászlószegek tulajdonosai 1895-től 1949-ig és 1995 januárjától, elnöki köszönő virágokat átvevők, táborozók, valamint a Jeruzsálemhegyi Baráti Kör örökre eltávozott tagjainak névjegyzéke egyenként is nagyon értékes információ az utókornak. A múlt kutatói számára hiteles adat lesz a 978 név, a 26 házaspár, a 14 család és a 26 szervezet felsorolása.

Egy DVD melléklet is tartozik a kötethez, amelyben fényképek sokasága és néhány videofelvétel eleveníti fel az emlékeket, történéseket kellemes zenei aláfestéssel.

A könyv küllemre nagyon impozáns: merített papíron, fekete fehér és színes fényképekkel gazdagon illusztrált; az író, szerkesztő és a Nyomdakész nyomda munkáját dicséri. Sokan támogatták e kiadvány megjelenését: Albrecht János üzlettulajdonos, Kész Ferenc, Kész Zoltán vendéglős, dr. Markovszky György, Vass Andrásné, dr. Vándorfi Győző, dr. Vándorfiné Fülöp Mária és Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata. A fotók, újságcikkek digitális feldolgozásért

Szabad Ferencnek, míg a könyv minőségéért Gidai Judit lektori munkájának jár a köszönet.

Mindez az egész nem jöhetett volna létre, ha nincs a két mozgató rugó: Horváth Éva, a kötet szerzője és szerkesztője, valamint Heiter Sándor, a Jeruzsálemhegyi Baráti Kör elnöke.

Ha valaki, mondjuk 10-20 év múlva helytörténeti szempontból kutatni akarja, (már pedig fogja) Veszprém 20. század végi, 21. század eleji társasági és kulturális életét, akkor ez a kötet kihagyhatatlan dokumentum lesz. Kár, hogy DVD-vel együtt járó, teljes példány egyetlen közgyűjteményben sincsen pillanatnyilag a városban! A megyei könyvtár állományába is csak egy könyv került. Érdemes lenne pótolni ezt a hiányosságot, hogy az utókornak széles körben megőrződhessék e példamutató tevékenységet folytató baráti kör munkássága!

...egy izig-vérig lokálpatrióta könyvet tartok a kezemben. ... Vegye kezébe Ön is! Érdemes.

SZABÓNÉ VÖRÖS GYÖRGYI

* * *

Jagudits Katalin – Nagy Ibolya Adél: Emlékkönyv. A Veszprémi Királyi Törvényszék története 1872–1945. Veszprém, Veszprémi Törvényszék, 167 p. Bizonyára kevésbé köztudott, hogy Veszprém a magyar igazságszolgáltatás történetében is jelentős szerepet játszott. Ennek eredt nyomába a Veszprémi Törvényszék két fiatal jogásza. A szerzők azt a célt tűzték ki, hogy feltárják a bíróságnak helyt adó épület történetét, majd az önálló veszprémi igazságszolgáltatás létrejöttének történetét, felépítését és működését. Továbbá bemutatják a királyi törvényszék elnökeinek, bírúinak életét, szakmai pályafutását, valamint a közéletben betöltött szerepüket – a teljesség igénye nélkül.

A Törvényszék várbéli épülete, mely szép és értékes történelmi környezetben található, mai formáját több évszázad során nyerte el. A török kiűzés után a mai Tűztoronytól az Aggpapok Házáig terjedő részek protestáns kézen voltak, hiszen a várórség református hitre tért. Ám a katolikus megújulás jegyében a barokk püspökök kiűzték a várból a protestánsokat, még az itt található templomukat és iskolájukat is elvették. Padányi Biró Márton püspök ezeket az ingatlanokat 1753-ban a vármegyének ajándékozta, s a 18. században itt épülhetett fel Veszprém első megyeháza. Részben ennek az épületnek a helyén áll a mai Veszprémi Törvényszék épülete. (Padányi utóda, Koller Ignác volt az utolsó püspök, aki ténylegesen gyakorolta a főispánsággal járó feladatokat. Igaz, Mindszenty József püspök még 1944–1945-ban is használta a „Veszprém Vármegye örökös főispánja” címet.)

A törvényszék helyén 1754. március 31-én kezdődött meg a vármegyeház építé-

se, s a 1763 elejére készült el. Emeletes épület volt, de nagyon szűkre szabott udvarral. Az alatta található börtön pedig olyan egészségtelen volt, hogy a vármegye főorvosának már 1777-ben intézkednie kellett a tarthatatlan állapotok miatt.

A vármegyeház mögötti, ma is látható börtön építése 1847 tavaszán kezdődött. Rövidesen egy ötszintes börtönkomplexum jött létre, melyből az alsó három szint a föld alá került, az udvarra belépő pedig kétszintes épületet láthatott.

A közigazgatástól független önálló királyi törvényszék és királyi járásbíróság Veszprémben 1872-ben jött létre. Az első időkben – mintegy tizenöt éven keresztül – a börtönépület felső szintjén működött. E meglehetősen mostoha körülmények megszüntetése érdekében az illetékesek 1886-ban egy hármassal cserét határoztak el: az igazságügy-minisztérium megvásárolta a várbéli régi vármegyeházát, az új megyeház helyéül pedig a sóház telkét jelölték ki, amely a kincstáré volt, s amiért a József-laktanyát kapta meg a pénzügyminisztérium a vármegyétől. Ezáltal a vármegye „a hatalom ősi tanyáját” – földalatti tömlőceivel és ódon falaival együtt – átengedte a „jog exekutorának”, az igazságszolgáltatásnak. Ám az új törvényszék addig nem vehette át a vármegyeház épületét, amíg az új megyeháza el nem készült. Végül 1888-ban költözhetett be a királyi törvényszék a régi vármegyeháza épületébe. Ott helyezték el az ügyészeket is, és ettől kezdődően majd egy évszázadon keresztül dolgozott egymás mellett az ítélkező- és a vádhatóság. Csakhogy: az igazságügy tulajdonába került épület sürgős felújításra-átalakításra szorult. E nemes feladatot egy 1888. május 23-i versenytárgyalás eredményeként Brenner Lőrincz helybéli jó hírű építőmester kapta, aki, a korabeli sajtó tudósítása szerint, kiváló munkát végzett. És ebből az építkezésből még a rabok is hasznot húztak: közülük kettő az építkezésen szerzett vasdarab segítségével feszítette ki az ablakrácsot, s szökött meg. Az ominózus vasdarabot a köpörláda homokjába rejtették. Ezért a korabeli sajtó, némi iróniával, a rozoga épületet kárhóztatta: „A szökés miatt mulasztás vagy hanyagság vádja senkit nem terhel, ha csak a rozoga épületet meg nem büntetik, mert ez esetben egyedül ő volt a hibás; meg is vizsgálták nyomban s ki is reparálták s így most jó lesz mindaddig, míg – újabb szökés nem történik.”

Az 1800-as évek végén a régi vármegyeház és a börtön egymástól független két épület volt. A 20. század elején lezajlott bővítések eredményeként épült közük összekötő folyosó.

A veszprémi királyi törvényszék épületének kialakítása két jól elkülöníthető fázisban történt. Elsőként a régi vármegyeház épületétől északra eső két telken 1900-ban felépült az ún. északi szárny, melyet közvetlenül a vármegyeház északi falához illesztettek, és egészen a börtön épületéig húzódott hátra. Második lépésként 1905-ben lebontották a régi vármegyeházát, és helyén felépítették – az északi szárnyhoz illő stílusban – a törvényszéki épület másik utcafronti részét. Ez ügyben Csenkey Géza királyi törvényszéki elnök 1905. január 29-én kötött szerződést

Horváth Sándor és Csomay Kálmán veszprémi társvallalkozókkal. Az átadásra 1906 nyarán került sor. Az építmény mögött található börtön felső szintje továbbra is a törvényszék használatában maradt.

Az épületet a második világháború során több bombatalálat érte, súlyosan megromlásodott.

Az önálló igazságszolgáltatási szervezet kialakulásáról szóló fejezetből megtudhatjuk, hogy arra 1869-től kezdődően került sor, a modern közigazgatás kiépítésével egyidejűleg. A kiegyezés után a korszerű bíraskodás kiépítése a törvényhozás elsődleges teendői közé tartozott. Ennek jegyében a független királyi törvényszékek és járásbíróóságok 1872. január 1-jén kezdték meg működésüket. A Veszprémi Királyi Törvényszék alá rendelték a veszprémi, az enyingi, a zirci és a balatonfüredi járásbíróóságokat.

A veszprémi királyi törvényszék kezdetben a budapesti ítélőtáblához tartozott. A másodfokú fórumrendszerben ekkor még csak két tábla működött: Budapesten és Kolozsváron. A decentralizálás jegyében a kormány tizenegy táblát szándékozott felállítani. A táblák székhelyének elnyeréséért megindult a verseny, így Veszprém is csatsorba állt, de törekvése nem járt sikerrel: az áhított rangot régióinkban Győr nyerte el.

A bírói pálya mindennapjairól külön fejezet készült: kik milyen feltételekkel lehettek joggyakornokok és bírák. De olvashatunk itt a bíróság és az ügyészség viszonyának érdekességeiről, a bíróság és az egyház kapcsolatáról, továbbá a joggyakornokok hagyományairól is.

Nagyon érdekes a Veszprémi királyi Törvényszék elnökeinek, bírúinak életútját tárgyaló fejezet. Ebben kiemelt szerepet kapnak a fotók. Csenkey Géza törvényszéki elnök mellszobra például ma is megyei könyvtár (hajdan püspöki jószágkormányozóság) tornyának magasában látható.

A rendkívül tartalmas kötetet gazdag irodalom- és jogszabály-jegyzék egészíti ki.

A szerzők széleskörű kutatómunkát végeztek, többek között az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban, a Laczkó Dezső Múzeumban, a megyei levéltárban, az érseki levéltárban, valamint a törvényszék könyvtárában, melynek számos régi kötete élte túl a történelem viharait. Imponáló a feltárt források mennyisége, illetve nagyszámú hivatkozás. A kötet értékét számos fotó, illetve illusztráció is növeli.

A könyv megjelenését az Országos Bírósági Hivatal „Degré Alajos bírósági történelem és hagyományápolás” pályázata tette lehetővé.

Az igényes nyomdai előkészítés és tipográfia László Erika munkáját dicséri, a végső formába öntés pedig az OOK Press Nyomdától.

SEBŐ JÓZSEF

* * *

Elfelejtett hősök. A magyar királyi honvéd légierők ászai a második világháborúban / írta B. Stenge Csaba – Budapest, Zrínyi Kiadó, 2. átdolgozott, bővített kiadás 2016. – 402 p. „... Istennel a Hazáért éltek és haltak”. „Minden olyan érdeklődőnek ajánlom ezt a könyvet, aki nem háborús meséket, hanem elhivatott, töretlen szorgalommal, áldozatos munkával gyűjtött történelmet akar olvasni.” (vitéz Mátyás János nyugállományú hadnagy, volt magyar királyi hivatásos őrmester ajánlása az első kiadáshoz, Budapest, 2006. május 20.)

A kötet szerzője, B. Stenge Csaba hadtörténész, levéltáros, a témában fellelhető szakkönyvek és memoárok mellett levéltári forrásokra támaszkodva, a könyvben szereplő pilótákról a hozzátartozóik, barátaik és tisztelőik által megőrzött korabeli dokumentumok feldolgozásával mutatja be a magyar királyi honvéd légierők légi harcban legeredményesebb pilótáit. A kötet egyedülálló és hiánypótló kiadvány, mivel a témának historiográfiai előzményei nem voltak, a magyar királyi honvéd légierőkkel kapcsolatos elsődleges források túlnyomó többsége megsemmisült, és politikai okok miatt korábban (szovjet megszállás, kommunizmus) senki sem foglalkozott a források tudományos igényű összegyűjtésével, az életrajzok írásba foglalásával. A szerző két és fél évtizedes kutatómunkájának gyümölcse ez a mű, amely a 2006-ban megjelent kötet második, bővített és átdolgozott kiadása.

A szerző a könyv bevezetőjében célját is megfogalmazza: a méltatlanul elfelejtett, a második világháborúban kiemelkedő teljesítményt nyújtó, 1945 után meghurcolt katonák tetteinek és életútjuknak bemutatása.

Az előszó és a bevezető után a kötet kitér a katonai és repülő fogalmak, meghatározások magyarázatára. Bemutatja a magyar ászokat (az ász kifejezés a legalább öt légi győzelmet arató pilótákra alkalmazott jelző volt) statisztikai adatokkal és egy rövid, átfogó történeti háttér felvázolásával. Ezt követi a magyar repülők által a második világháború során aratott légi győzelmek rövid összefoglalása. A légi győzelmek meghatározásáról, igazolási rendszeréről bővebb szakmai leírást is tartalmaz a kötet, de a magyar vadászpilóták taktikájáról, harceljárásairól is sokat megtudhatunk a légi harcok területén. A kitüntetéseknek is egy külön fejezetet szentel a szerző, amelyben szakmai alapossggal mutatja be azokat a különböző elismeréseket, amelyeket pilóták kaptak.

A kötet bevezetője és a korszak, illetve a téma történeti áttekintése után külön fejezetekbe, kategóriákba gyűjtötte össze a szerző az életrajzokat. A kategóriák a következők: a vadászpilóták 20, 10, 5-9 légi győzelemmel, felderítő ászok, bombázó ász, csatarepülő ász, idegen felségjellel-ász a Luftwaffében, illetve a többiek (azok a vadászpilóták, akik tévesen öt vagy több igazolt légi győzelemmel szerepelnek egyes kiadványokban, illetve akik saját nyilvántartásuk szerint öt légi győzelmet arattak) megnevezéssel.

A mű gerincét a szakmai életrajzok alkotják. Az életrajzokban a pilótát a háború végén elért legmagasabb rendfokozatával tünteti fel, valamint jelzi, ha van vitézi címe, előneve. Minden pilótánál fel vannak tüntetve a légi győzelmek, először az igazoltak, majd zárójelben a nem igazoltak. A szerző megemlíti a pilóta földi célok elleni eredményeit is. Ezután a harci bevetések száma és a magyar királyi honvéd légierőkben repült óraszám következik. Ez az adat nagy jelentőséggel bír, mivel a légi harcok eredményességének egyik fő tényezője a tapasztalat és a rutin volt. A repült óraszámokat és bevetéseket a pilóta repülőcsapatoknál használt beceneve vagy becenevei követik, valamint az azonossági száma. A hadikitüntetések, majd a légi győzelmek jól áttekinthető táblázatos formában vannak megjelenítve. Az adott személy által repült, ismert jelzésű harci repülőgépekről is információt kapunk. A következő fontos rész a repülőgép-vezetők életrajza. A szerző az életrajzok megírásakor törekedett arra, hogy a legeredményesebb pilótákról, a kötelékparancsnokokról, az ász státuszt elértekről, illetve azokról, akik nevéhez különleges teljesítmény fűződik bővebben és hosszabban írjon. A pilóták háború utáni sorsáról, katonai- és repülő-pályafutásukról, illetve meghurcoltatásukról is fontos, eddig nem ismert információkat kapunk.

Az életrajzok közül három olyan kiváló pilótát szeretnék kiemelni, akik szorosan kötődtek Veszprémhez.

Elsőként nemes belényesi Heppes Aladár alezredes életrajzával kezdeném, aki a 101. „Puma” vadászrepülő-ezred egykori kiváló parancsnoka volt. 1904. november 20-án született Aradon. Középiszkolai tanulmányait kitűnő eredménnyel végezte, majd a Ludovika Akadémián 1924–1928 között is végig osztályelső volt. 1928. augusztus 20-án avatták tüzér főhadnaggyá Budapesten. Heppes Aladár tervezte és rajzolta meg az 1/3. század „Puma” jelvényét. 1944. április elején Magyarország ellen meginduló amerikai légitámadások miatt a magyar királyi honvéd légierők parancsnoksága új vadászrepülő-osztály felállítását határozta el Veszprémbe, a jutaspusztai repülőtéren. A 101. vadászrepülő-osztály parancsnokának Heppes Aladár őrnagyot nevezték ki. Légi győzelmeinek száma 8, repült harci bevetéseinek száma 33 volt. Alakulata 1944 szeptemberében ezredé bővült, a parancsnokságot az ezrednél is Heppes Aladár tartotta meg. 1945. február 1-jével soron kívül alezredessé nevezték ki. Heppes Aladár ezredével 1945 májusában esett amerikai hadifogságba. Az 1950-es évek elején az USA-ban telepedett le Connecticut államban. 1988. augusztus 15-én hunyt el a Connecticut állambeli Ridgefieldben.

A második pilóta, aki szorosan kötődött Veszprémhez, vitéz Debrődy György százados, a 101. „Puma” vadászrepülő-ezred pilótája. Dieber György néven született 1921. január 1-jén a Fejér megyei Újhódospusztán. A család névváltoztatására, a Debrődy családnév felvételére 1928 nyarán került sor az édesapa vitézzé avatásakor. Debrődy György a Veszprémi Piarista Gimnázium diákja volt az 1930-as években. Az érettségi után a kassai repülőakadémiára jelentkezett, ahol 1942. június 18-án avatták hadnaggyá. 1944-ben a honi légvédelem újonnan létrehozott 101. vadászrepülő-osz-

tályához vezényelték. Légi győzelmei száma elérte a 26-ot, repült harci bevetéseinek száma a 199-et. Debrődy György ezredével együtt Ausztriában esett amerikai hadifogságba 1945 májusában. A hadifogságból 1945 decemberében még hazatért, de úgy döntött, hogy nem marad a szovjetek által megszállt országban. Több pilótatársával együtt Olaszországban, Spanyolországban, Kanadában, majd végül az USA-ban talált munkát. 1984-ben gyógyíthatatlan betegségben hunyt el a New York állambeli Cortland városában, ahonnan hamvait visszahozták Spanyolországba és Barcelonában temették el. Debrődy György a legkiválóbb magyar vadászpilóták egyike volt.

Az életrajzok közül kiemelt harmadik pilóta, Benkő Lajos hadnagy. Benkő hadnagy egész élete Veszprémhez köthető. 1920. augusztus 21-én született Veszprém-ben, régi veszprémi családban. A Veszprémi Piarista Gimnáziumban kezdte tanulmányait, majd a veszprémi magyar királyi állami négy évfolyamú Kerkápoly Károly Fiú Felsőkereskedelmi Iskolában érettségizett 1939-ben. A kassai repülőakadémia elvégzése után 1943. augusztus 20-án avatták hadnaggyá. Első harci bevetése 1944. április 12-én volt, majd május 1-jén a veszprémi 101. „Puma” vadászrepülő-osztályhoz helyezték. Benkő hadnagy 44 harci bevetést repült, összesen 14 légi harcot vívott, ezek során három igazolt légi győzelmet aratott. 1944. július 1-jén kapta meg a Délvidéki Emlékérmét követő második kitüntetését, a Tűzkereszt I. fokozatát kardokkal és koszorúval. 1945. március 22-én az orosz front elérte Veszprém határát. Benkő Lajos alakulatával együtt vonult vissza Ausztriába, ahol április 9-én Pockingba helyezték át. Ez volt a magyar légierő fő gyűjtőtábora, itt is esett amerikai hadifogságba 1945. május 2-án. 1945. október 5-én tért haza a pockingi fogolytáborból. Benkő Lajos a háború után szülővárosában, Veszprém-ben telepedett le. 1946 szeptemberében a Péti Nitrogénműveknél helyezkedett el, mint segédmunkás. 1948 októberétől az Országos Társadalombiztosítási Igazgatóságnál dolgozott pénztári tisztviselőként. 1949 augusztusában kérvényt írt a Honvédelmi Minisztériumnak, amelyben kérte visszahelyezését a légierő állományába, de kérését a minisztérium elutasította. 1950-től a Magyar Ásványolaj- és Földgáz Kísérleti Intézetnél (MÁFKI) dolgozott élete végéig. Az 1956-os forradalomban aktívan részt vett, ezért a forradalom leverése után kétszer is letartóztatták, és rövid időre Kistarcsára internálták. 1958-ban megfosztották hadnagyi rendfokozatától. 1975. július 20-án betegségben hunyt el, sírja a veszprémi Alsóvárosi temetőben található.

Az életrajzok után található felhasznált források, szakirodalom, illetve internetes források megfelelő tudományos, szakmai háttérrel biztosítottak a könyv anyagához.

A kötet nyomdai kivitelezése minőségi, a tipográfia jól olvasható és esztétikus, grafikái és fotói igényesek és egyediek. A kötet tagolása, szerkesztése átlátható, a könyv végén található jegyzetek jól kiegészítik a szöveget.

A könyv méltó emléket állít az elfelejtett hősöknek, azoknak a kiváló pilótáknak, akik életük árán is készek voltak szolgálni a hazát.

NAGY BALÁZS VINCE

* * *

Benkő Lajos: Veszprémtől Pockingig (Napló, 1945. március 2. – október 2.). /szerk. Nagy Balázs Vince. – Veszprém, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 2016. – 208 p. Reneszánszát éljük az utóbbi években a naplók közreadásának. Jogosan. Hiszen ezek, a személyes élményeket rögzítő, a magánélet egy-egy korszakát megőrző dokumentumok nem csupán egy-egy személy magán-történetét tárják elénk, hanem nagyon sokszor a köztörténet eminens komponensei is. Szemelgetve az elmúlt évek veszprémi érdekeltségű naplói közül rendkívül izgalmas Horváth Dezső veszprémi evangélikus lelkész naplója, aki 1883-tól 1913-ig naponta vetette papírra az egyházközség és saját élettörténetét, egyúttal a város korabeli történetét is.¹ A másik, feltétlen említendő napló, a Veress D. Csaba jegyzetekkel ellátott munkája, „A Veszprém-jutasi katonai repülőtérén összpontosított m. kir. 101/3. honi vadászrepülő-század bevetési könyve”.² Ebben napi rendszerességgel rögzítették az 1944. május 10-től 1945. május 16-ig terjedő időszak háborús eseményeit, ugyanakkor olvashatók benne a napi országos vagy városi politikai események is. Ehhez csatlakozik a Nagy Balázs Vince történész-levéltáros szerkesztésében megjelent jelenlegi kiadvány, Benkő Lajos, a Puma repülőezred vadászpilotájának a naplója.

Benkő Lajos naplója a második világháború utolsó veszprémi napjainak, majd a Passauhoz közeli pockingi hadifogolytáborban történt hónapoknak a krónikája. A naplóról folyamatosan rögzítette személyes élményeit, leírva az életére kiható kisebb-nagyobb eseményeket, ugyanakkor olvasható benne a korabeli közélet sok története is. Az akkor 25 esztendőes fiatalember szerző stílusa közvetlen, mondatfűzése a napló műfajának megfelelően egyszerű, esetenként laza. Ugyanakkor, különösen a háborús időszak városához kötődő, Veszprémmel kapcsolatos feljegyzései dokumentumértékűek. A lokális napi események közlésén túl rendkívül izgalmas és beszédes a pockingi hadifogolytábor mindennapjainak részletes leírása, benne a repülősokhöz köthető (sokszor veszprémi vagy Veszprémhez kapcsolódó) személyekre vonatkozó megjegyzésekkel.

Az 1944. május elsején megalakított veszprémi 101. vadászrepülő ezred (köztük a veszprémi Pumák) pilótáinak és az ezred egyik jeles tagjának, Benkő Lajosnak emléket állító kötet a repülés hadnagy rövid életrajza után, a repülőezred rövid történetével kezdődik.³ Ezt követi a pockingi, a legnagyobb második világháborús nyugati, magyar hadifogolytábor rövid bemutatása, ahol közel 9 000 fogoly élt.

A kötet legnagyobb részét természetesen a Napló teszi ki, amelyben az első bejegyzés dátuma 1945. március 2. péntek. A magán-történetre jellemző bejegyzések mellett rendszeres a város hadieseményeinek a rögzítése, köztük is jelentős helyet foglalnak el az akkor már szinte naponta bekövetkező bombázásokkal kapcsolatos információk. Ezek többségénél a helyeket (városrész, utca) és a személyeket is fel-

tünteti Benkő hadnagy. Várostörténeti szempontból érdekes a bejegyzések adatainak összevetése a Nagy István⁴ vezette „Veszprém város légiriadó naplója” adataival, amit Veress D. Csaba publikált 1995-ben, ahol a bombatámadások találatait rögzítő térkép egy részletét is közölte a szerző.⁵

Benkő hadnagy – naplóiírása szerint – 1945. március 22-én, csütörtökön hagyja el a várost, Tapolcán keresztülutazva Kemenesmagasiban tölt néhány napot. Március 25-iki bejegyzése szerint Veszprém 24-én reggel esett el, és „az oroszok elérték Pápát.”⁶

Szombathelyi rövid tartózkodás után Grosspetersdorfbán, a magyar határ közeli burgenlandi településen, Nagyszentmihályon keresztül majd másfél hétig tartott az út Pockingba, ahol „Állománybavétel, szálláskeresés és egy riadó” várta őket. A magyar repülő- és tűzeralakulatokat a németek rendelkezésére akarták bocsátani. A szétzilálódott katonai csapatok a front közeledtével már az amerikaiakat várták. Május elsején a németek eltűntek a táborból, 2-án megtörtént a pockingi magyarok amerikai fogságba esése, amit Benkő hadnagy naplójában nem túlzottan gyászos eseményként rögzít, amiben nyilván benne a könnyen alkalmazkodó fiatalság lendülete is. A napló tartalma: a napi létezés, élelmezés, a folytonosan változó társaság rögzítése mellett a rádión keresztül követett világpolitika, a háború lezárása. A mi lesz velünk, a mikor mehetünk haza, a mi történik otthon kérdése mindig szerepel a napi eseményeket leíró mondatokban.

A napló szerint a május 19-én érkezett új amerikai táborparancsnok nyilvánította hadifoglyoknak a pockingi tábor lakóit, akik elhagyhatják a tábort, de akkor „... mint német polgári egyént fogják kezelni.” Folyamatosan hallgatva a párizsi, londoni, belgrádi és moszkvai rádiók híreit Benkő hadnagy és társai bent maradnak a táborban. Már akkor látszott a két szövetséges, az amerikaiak és az oroszok közti ellentét fokozódása – olvasható a naplóban, amiben a későbbi napok során azt rögzíti, hogy Magyarország amerikai megszállását várták. A hazamenetel bizonytalansága ellenére folyamatosan készültek a hazautazásra. Közben Benkő Lajos a magyar táborlakók részére létrehozott sajtószolgálat munkáiban vett részt.

A hazautazásról szóló első hírek július végén röppennek fel, de az első konkrét bejelentés csak augusztus utolsó napjaiban érkezik, az ún. Hazaszállítási Bizottság viszont csak szeptember 7-én adta ki első közleményét. Végül szeptember 18-án elindult az első szerelvény Magyarországra. A naplóíró Benkő hadnagy folyamatosan rögzítette napról-napra a hazamenetelre vonatkozó híreket, benne a megállapítást, hogy még mindig Pockingban van.

A napló utolsó bejegyzése: Pocking, 1945. október 2. kedd. És a lakonikus megállapítás: „Reggel megtudjuk, hogy holnap kórházvonat fog indulni. Erre megint nem tudunk feljutni.”

A kötet elején közölt életrajz alapján azonban tudjuk, Benkő Lajos vadászrepülő az október 5-én induló vonattal tér haza, Magyarországra.

A kötetet néhány melléklet teszi még értékesebbé, köztük a Pockingban tartózkodott Veszprém megyei lakosok névsora, benne a magyarországi lakhely és esetenként a kint tartózkodás státusza. Végül, a felhasznált irodalom és források után a kötet szerkesztője – zömmel a Benkő családtól származóan – a naplóirot bemutató fényképsorozattal zárta a kötetet.

Nagy Balázs Vince szerkesztőnek köszönhetően bőségesen jegyzetelt *Veszprémtől Pockingig* című napló jelentős forráskiadványa a korszaknak. Benne olyan ismeretanyagokkal, részben a háborús Veszprémre, részben a hadifogolytábori körülményekre vonatkozó feljegyzésekkel találkozunk, melyek nem csak az egyén és a szűkebb környezet szempontjából érdekesek, de a köztörténet részére is értékesek. Ezek a naplójegyzetek jól használható adalékokat adnak a más forrásból származó információk megerősítésére vagy cáfolására, és nem csupán az átlagolvasónak, hanem a téma avatott szakembereinek is.

A szépen tipografált, gondosan kivitelezett kiadvány értékes része a veszprémi helytörténeti munkáknak.

CSISZÁR MIKLÓS

JEGYZETEK

- ¹ Száraz csontokba élő lelket... Horváth Dezső veszprémi evangélikus lelkész naplója 1883–1913. /közli Szalontai Árpád, szerk. Isó Gergely. – Veszprém, Veszprémi evangélikus egyházközség [2014]. – 118 p.
- ² Veress D. Csaba: A Veszprém-jutasi katonai repülőtérén összpontosított m. kir. 101/3. honi vadászrepülő-század bevetési könyve 1944. május 10. – 1945. május 16. I–III. rész. = Veszprémi Szemle 13. évf. 2011. 1. sz. 78–95. p.; 13. évf. 2011. 2. sz. 65–83. p.; 13. évf. 2011. 4. sz. 66–86. p.
- ³ Az ezred átfogó történetéről, az azokban harcoló veszprémi repülősökről B. Stenge Csaba hadtörténész, a kötet lektora tollából több helyen is megjelent publikáció.
- ⁴ Nagy István a Pannónia Áramszolgáltató Vállalat (utóbb ÉDÁSZ) tisztviselőjeként vezette a veszprémi légiriadókat rögzítő naplót. Lakása Veszprémben a Cserhát utcában volt, a Sáfár Ferenc-féle házban (Cs. M.).
- ⁵ Veress D. Csaba: Légítámadások Veszprém ellen 1944. június 30. – 1945. március 23. = Veszprémi Szemle 1995. 1. sz. 24–40. p.
- ⁶ A Veszprém-jutasi katonai repülőtér építéséről Bontó Józsefné (Veszprémi Szemle 7. évf. 2003. 1–2. sz. 17–37. p.), a korszakról és a veszprémi repülősökről Hangodi László (Veszprémi Szemle 7. évf. 2003. 1–2. sz. 89–93. p.; 8. évf. 2005. 1. sz. 123–125. p.; 8. évf. 2005. 3–4. sz. 77–81. p.) is írtak a Veszprémi Szemlében.